

SPANISH IN LATIN AMERICA VERSUS PENINSULAR SPANISH: GENDER, NUMBER, DETERMINANTS, PRONOUNS, PREPOSITIONS AND ADVERBS

Ioana Ilisei

Assoc. Prof., PhD, "Alexandru Ioan Cuza" University of Iași

Abstract: One of the most widely spoken languages in the world is Spanish, which has a significant number of speakers in Central and South America. The diversity of the Spanish language in its various geographical features on the Central and South American continent has stimulated the studies and the academic and popular attention for more than a century.

Although there are characteristics that differentiate Spanish in Latin America from the standard language from Spain, the Spanish language has acquired at all levels its own physiognomy in contact with the peninsular Spanish, without losing the unity in essence.

Keywords: nominal categories, Latin America, gender, differences, Spanish language

Chiar dacă sunt caracteristici care diferențiază spaniola din America de cea standard din Spania, limba spaniolă din America hispanică nu și-a pierdut uniunea. Astfel că se poate vorbi despre unitate în diversitate. Prezentul articol își propune să realizeze o scurtă prezentare teoretică a diferențelor categoriilor nominale: genul și numărul substantivelor, determinanții, pronumele, prepozițiile și adverbele.

Genul

În vorbirea din America Latină se înregistrează cazuri de schimbare de gen la substantivele terminate în **-e** sau în **consoană** (în general în limba spaniolă standard substantivele care se termină în **-n, -o, -r, -s, -e, -l** sunt masculine, cu excepții), cu corespunzătoare variație de concordanță între substantiv și determinanți: *el puente alto/la puente alta, el pus amarillo/la pus amarilla, hace mucho calor/hace mucha calor, el hambre malo/la hambre mala*. Acest fenomen se extinde și la cuvinte ca *el/la radio, el/la clima, el/la ancha, el/la piyama*. Însă, sunt anumite teritorii unde această schimbare de gen răspunde la diferențiere geografică (cazul Columbiei, unde în zona de coastă cuvântul *zahăr* este feminin – **la azúcar blanca**, iar în zona muntoasă este masculin – **el azúcar blanco**, în timp ce cuvântul *căldură* este feminin) sau diferențiere semantică (documentată în vorbirea cultă din Chile: **el chinche insectă/la chinche cui mic; el pelambre bărfă/la pelambre păr**). În spaniola din America este o tendință de simplificare a morfologiei, prin urmare se face distincția de gen de câte ori este posibil, fiind frecvente creațiile de tipul: **cabro** (masculul caprei, țapul, în spaniola standard *chivo*), **ovejo** (berbec, în spaniola standard *carnero*), **estudianta** (elevă/studentă, în spaniola standard substantivul are aceeași formă, folosindu-se articolul pentru diferența de gen *el/la estudiante*), **testiga** (femininul pentru martor, în spaniola standard se folosește articolul pentru indicarea genului *el/la testigo*), **yerna** (noră, în spaniolă *nuera*, iar *yerno* – ginere), **lora** (femela papagal, în spaniolă se folosește apelativul mascul/femelă pentru animale la care nu sunt denumiri diferite *el loro macho/el loro hembra*), etc. În unele țări apare discordanța de gen și din cauza interferențelor limbilor indigene care duc la fisuri de concordanță: în Bolivia există discordanță între complement pronominal și

nominal (**Le he perdido que me lo traiga, mi bicicleta** – I-am cerut să mi-l aducă, bicicleta) sau între substantiv și adjectiv (**Ahora está carísimo la vida** – Acum e scump viata.); în Paraguay *mărcile de gen și număr sunt neregulate*¹ deoarece în guaraní nu există morfeme de gen și număr (**camisa blanco** – cămașa alb); în Perù are loc mutua influență a conviețuirii cu limbile amerindiene quechua și aimara, astfel că situația de bilingvism naște discordanță de gen și număr la interferența cu limba quechua care nu are aceste categorii gramaticale flexibile (**Bueno, mi niñez fue rústico** – în spaniolă substantivul *copilărie* este feminin, iar în exemplu nu se face acordul cu determinantul *rustic* «Bine, copilăria mea a fost rustic»)².

Numărul

Spre deosebire de spaniola peninsulară care formează pluralul substantivelor care se termină în vocală accentuată adăugând **-(e)s**, spaniola din America adaugă **-ses**. Acest fenomen, mai mult sau mai puțin extins, a fost documentat în Antile, Columbia, Panamá, Perù sau Venezuela (**ajíses, caféses, papáses, pieses, sofáses**), restul țărilor păstrând forma corectă de plural a limbii standard **ajies/ajís, rubies/rubís, cafés, sofás, pies, tés**. Merită menționat însă, și pluralul în **-se** al spaniolei dominicane pentru substantivele terminate în **-a** neaccentuat: *gallinas*–**gallínase** (găini), *muchacha*–**mucháchase** (fete), *casas*–**cásase**, *latas* – **látase** (conserve). În Bolivia apare aceeași discordanță ca la gen, și în cazul numărului între complementul pronominal și corespondentul nominal (**Abrímelo esos cajones** – Deschide-mi-l cutiile acelea), dar și între subiect și verb (**Señoras, ¿ustedes de qué zona es?** – Doamnelor, dumneavoastră din ce zonă este?). În țări ca Bolivia, Chile, Perù, Panamá, Venezuela, Columbia, Ecuador se manifestă discordanța dintre pronumele complement indirect și sintagma substantivală: **Siempre le he tenido miedo a los fantasmas** (în spaniola standard pronumele complement indirect pentru persoana a treia singular sau plural are forma *le/les*)³.

Determinanții

În privința articolului sunt documentate câteva utilizări care se separă de sintaxa generală hispanică în zonele de contact cu limbile amerindiene, precum cele andine (contactul cu quechua și aimara) și Paraguay (contactul cu guaraní), fiind documentate în discursul popular andin din Bolivia, Perù și Paraguay. În timp ce în zona andină boliviană și Peruviană apare elipsa articolului (**Los Fines de semana es igual** (Bolivia) – *Sfârșiturile* Sfârșituri de săptămână este asemănător; **La Misa es parecido por acá; La Corrida es con vaca pues** (Perù) – *Slujba* Slujbă asemănătoare pe aici; *Corida* Coridă se face cu vacă), în Paraguay este înlocuit cu adjectivul demonstrativ (**Las Esas naranjas paraguayas son siempre muy dulces** – *Portocalele* Acele portocale paraguayene sunt mereu foarte dulci) și sistemul de articulare este redus la două forme unice pentru indiferent de gen, opuse doar ca număr (**la** pentru

¹ G. de Granada, *El español de Paraguay. Distribución y estructuras*, HPEA, apud. María Vaquero de Ramírez, *El español de América I (Pronunciación) y II (Morfosintaxis y Léxico)*, Editorial Arco Libros, Madrid, 1998, p. 14.

² John M. Lipski, *El español de América*, traducción de Silvia Iglesias Recuero, Ediciones Cátedra, Madrid, 1994, pp. 173–187; Juan M. Lope Blanch, *Estudios sobre el español hablado en las principales ciudades de América*, Universidad Nacional Autónoma de México, México, 1977, pp. 133–140; María Vaquero de Ramírez, *op. cit.*, p. 13; Isabel Bueso Fernández; Nina Moreno Cevallos; Ruth Vázquez Fernández; Hugo Roberto Wingeyer, *Diferencias de usos gramaticales entre español peninsular y español de América*, Editorial Edinumen, Madrid, 2007, pp. 12–14; Milagros Aleza Izquierdo; José María Enguita Utrilla, *El español de América: aproximación sincrónica*, Valencia, Tirant lo Blanch, 2002, p. 132–135; Charles E. Kany, *Sintaxis hispanoamericana*, segunda reimpresión, Madrid, Gredos, versión española de Martín Blanco Álvarez, 1994, pp. 19–23.

³ Charles E. Kany, *op. cit.*, pp. 26–34; Juan C. Zamora Munné; Jorge M. Guitart, *Dialectología hispanoamericana. Teoría, descripción, historia*, segunda edición revisada, Salamanca, Ediciones del Colegio de España, 1988, pp. 170–184; Juan M. Lope Blanch, *op. cit.*, pp. 140–142.

singular și **lo** pentru plural). Pe de altă parte, în Cuba și Columbia articolul acompaniază substantivul *casă* pentru a arăta posesia față de spaniola standard care nu folosește articol în acest caz: **Vamos a la casa; Está en la casa; Salió de la casa**. În Ecuador articolul nehotărât **un/una/unos/unas** și pronumele nehotărât **otro/otra/otros/otras** sunt precedate de articol cu scopul de a accentua: **Los unos carros van de bajada, los otros de subida; Tengo dos niñas: la una es morenita, la otra es parecida a mí** – Unele mașini urcă, altele coboară; Am două fete: una este brunetă, cealaltă seamănă cu mine⁴.

O trăsătură generală a spaniolei din America –Caraibe, Venezuela, Antile– o reprezintă folosirea pronumelui posesiv prin structuri de tip analitic **de+pronume** (**la familia de nosotros** *nuestra familia*; **el hijo de ellos** *mi hijo* – familia a noastră *familia noastră*; fiul al lor *fiul lor*) sau ne-analitic prin postpunerea formelor complete **mío/ tuyo/ suyo –a, -os, -as**. În cazul Venezuelei, postpunerea dezvăluie o puternică relație între posesor și obiect posedat, aparând frecvent în cazuri ca **Salimos con el amigo mío; El deporte mío preferido es andar en moto; El padre mío era de San Casimiro**. În vorbirea populară din Antile și pe coasta Caraibelor se folosesc aceste forme complete după adverbe (**debajo mío, delante mío**), în timp ce expresia **al lado mío** cu sensul de *junto a mí* (lângă mine) a ajuns de uz general în spaniola hispanoamericană. Există și cazuri în care adjectivul posesiv este folosit antepus cu substantive fără determinanți în locul articolului (**Me corté mi pelo; Me devolvieron mis lentes** – Mi-am tuns părul meu; Mi-au înapoiat lentilele mele) sau în întrebările directe și în exclamații, precum formele lexicalizate **mijo / mija < mi hijo/ mi hija; misijo / misija < mis hijos / mis hijas; ¡mi padre!** care sunt atât de recurente în discursul antilian și venezuelan⁵.

Pronumele

Influența limbii engleze a vecinului din nord, explică abundența subiectelor pronominale din morfosintaxa antiliană, în special în cazul primei persoane singular **yo** (eu). Studiile au arătat că redundanța pronominală din zona Caraibelor se regăsește și în Puerto Rico, una dintre cele mai mari zone a influenței englezei. Dar, important în acest sens este și expresivitatea, care condiționează spaniola din Caraibe în privința ordinii *subiect–verb–obiect* și a prezenței abundente a pronumelui subiect **yo**. Acest factor, este explicația și pentru redundanța pronumelui personal persoana a doua singular **tú** la care apare sau nu particula finală corespunzătoare terminației verbale de persoană **–s** și se crează confuzie: **¿Qué tú dice(s)? ¿Cómo tú está(s)? ¿Dónde tú vive(s)?**. Acest fel de întrebări cu subiectul înaintea verbului, specifice zonei Antilelor și Venezuelei, se regăsesc și în Panamá unde alternează cu cele în care subiectul precedă verbul, fiind un fenomen în continuă expansiune. Tendința de folosire a subiectului pronominal înaintea verbului se manifestă și în construcțiile cu infinitivul, care contrar spaniolei standard, forma verbală primește subiect pronominal antepus: **al yo venir; al tú decirme eso; sin ella saberlo**. Însă, mai interesant este faptul că perifrazele verbale cu infinitiv sunt precedate de prepoziția **para** (pentru), înlocuind conjunctivul, care este corect din punctul de vedere al regulilor generale gramaticale: **Él corrigió todas las pruebas para yo poder descansar** (Puerto Rico) – *para que yo pudiera descansar* (El a corectat lucrările pentru a putea dormi eu – *pentru ca să pot dormi eu*); **para tú graduarte debes trabajar; para uno jugar** (Venezuela). Specifice spaniolei vorbite în America sunt și fenomenele **leísmo, laísmo și loísmo** care presupun folosirea greșită a pronumelor. Leísmo se referă la folosirea pronumelui neaccentuat *le, les* în locul celui de

⁴ María Vaquero de Ramírez, *op. cit.*, pp. 16–17; Isabel Bueso Fernández y colaboradores, *op. cit.*, pp. 7–11; Charles E. Kany, *op. cit.*, pp. 20–23.

⁵ María Vaquero de Ramírez, *op. cit.*, pp. 17–18.

complement direct *lo, la, los, las*. Loísmo este fenomenul gramatical prin care se folosesc formele *lo* și *los* ale pronumelui neaccentuat în locul complementului indirect masculin singular și plural, *le* și *les*. Laísmo apare atunci când se folosesc formele *la* și *las* ale pronumelui neaccentuat în locul complementului indirect feminin, *le* și *les*⁶.

		Singular	Plural	Fenomen
Complement Directo (CD)	masculin	LO [LE]	LOS [LES]	LEÍSMO
	feminin	LA [LE]	LAS [LES]	LEÍSMO
	neutru	LO		
Complement Indirect (CI)		[LØ] LE } [LA]	[LØS] LES } [LAS]	LOÍSMO LAÍSMO
		SE		

Aceste fenomene se extind pe mai multe teritorii și se pot observa⁷:

➤ în Caraibe unde se extinde fenomenul **leísmo** în scris, mai ales în scrisorile administrative (*Le saluda*) sau în mod obișnuit, ca în **Tengo el gusto de invitarle, le saludaron, le vieron**.

➤ în Antile, Puerto Rico, Columbia, Ecuador sau Panamá în care forma unică *le* a complementului indirect pentru singular și plural ocupă un loc important: **Le dije a los estudiantes...; Le di el aviso a los profesores**.

➤ în Bolivia este atât leísmo cât și laísmo, pe lângă duplicarea complementelor: **Le he perdido a mi hijo; A Maria le has contestado muy mal; Mientras tanto, vémele el asado**.

➤ în Chile se păstrează paradigma etimologică pronominală cu duplicarea complementului direct și indirect –**Ayer la vi a tu hermana; Le dio a su prima lo que merecía**– iar forma *le* este unică pentru singular și plural: **Dígale a esos señores que se retiren**.

➤ în Ecuador și Argentina s-a observat și documentat schimbarea formei pronumelui reflexiv **nos** (ne) în **los**: **Los vamos**.

➤ în Perú sunt puține cazuri de leísmo sau loísmo, însă este frecventă duplicarea complementelor –**Lo conozco a él**– și forma **lo** poate fi complement direct sau indirect pentru orice gen și număr: **en la batea lo echan la harina – le echan; la mantequilla porque allá en mi sitio no lo fabrican – no la fabrican; Hay tierras extensas que nosotros no lo gozamos mayormente – no las gozamos**.

În spaniola standard pluralul complementului indirect **les** dispare atunci când este clitic și devine forma invariabilă **se**. În America Latină marca pluralului se reflectă la complementul direct, creând construcții de tipul **se los di**, în loc de *se lo di* (el libro – *lo*, a ellos – *se*). Acest fenomen este documentat și în spaniola peninsulară și din Insulele Canare, iar potrivit studiilor are rădăcinile americane vechi. În limbajul popular caraibian, în Columbia sau Argentina s-a observat și utilizarea formelor de imperativ **siéntensen/siéntesen; delen; súbansen/súbasen; cállensen/cállesen** în locul celor corecte alcătuite din *verb la*

⁶ *Ibidem*, pp. 18–19.

⁷ María Vaquero de Ramírez, *op. cit.*, pp. 19–21; Milagros Aleza Izquierdo; José María Enguita Utrilla, *op. cit.*, pp. 123–128; Cesar Hernández Alonso (coordinator), *Historia y presente del español de América*, Editorial Junta de Castilla y León Pabecal, Valladolid, 1992, pp. 56–60.

plural+se/le (*siéntense, denle*). De altfel, reflexivul **sí** cauzează variații generale (**lo quiere para sí/para él** – l-a luat pentru sine/pentru el; **lo llevó consigo/con él** – l-a luat cu el/cu el) care duc la discordanțe de persoană: **volvió en sí/volviste en sí** (s-a întors spre sine/te-ai întors spre sine)⁸.

Prepozițiile

În pivița prepozițiilor s-au observat două fenomene: **queísmo** ce prepune omisiunea bagajului gramatical (prepozițiile **de, a, en, con**) al relativului **que** (care) și **dequeísmo** care semnifică adăugarea superfluă a prepoziției **de**, favorizată de verbele tranzitive *ver, decir, pensar, creer, opinar*. Fenomenul **queísmo** a fost documentat în Argentina, Antile, Chile, Perú și Venezuela: **Todo se lo negó a la juventud [a la] que no se le enseñó lo que era libertad y cómo aplicarla./ Me di cuenta [de] que .../ El caso de mi sobrina [a la] que le regalaron una computadora**. În timp ce **dequeísmo** a fost identificat în Bolivia, Columbia, Chle, Mexic, Perú, Venezuela și parte din Antile: **Lo que pasa es de que yo ni vivo aquí./ Dice / Piensa de que .../ Pero él creía de que todo estaba bien/ Opino de que está bien/ Lo cierto es de que (...)**. Însă, există și tendința de a omite prepoziția **a** care precedă complementul direct și afectează complementul indirect, ca în zona Antilelor, Boliviei sau Venezuelei: **Contrató [a] un abogado; Y [al] el autor lo han pescado no más; [A] Mi mamá le daba pena; [A] Nosotros no nos daba tiempo**⁹.

Adverbul

În America Latină este o tendință generalizată de folosire a adjectivelor ca adverbe – **arregla las cosas bonito; toca lindo; canta bello; habla duro** (aranjează lucrurile frumos; cântă drăguț; vorbește dur)–, precum și utilizarea adverbilor de loc **acá** < *aquí* (aici/colea < aici/aci) și **allá** < *allí* (acolo/colo < acolo). În diverse zone s-a documentat folosirea structurii de atenuare **como (que) –yo como que me voy; era como sucia** (eu, am de gând să plec; eram parcă murdară)– care în anumite cazuri are valoare de probabilitate: **como que quiere llover** (parcă ar vrea să plouă/stă să plouă). Spaniola din America cuprinde o serie de construcții adverbiale specifice, care în spaniola standard au altă formă: **en lo que** < *mientras*; **por las dudas** < *por si acaso*; **a la mejor** < *a lo mejor*; **dizque** < *dicen*; **recién salió** < *acaba de salir*; **de repente / de pronto** < *quizá*; **más nada / nadie / nunca; así / ahí no más**¹⁰.

Diminutivul

Spaniola din America Latină are ca trăsătură generală folosirea diminutivului la părți de vorbire care nu admit o astfel de derivare în limba standard. În cadrul literaturii se întâlnesc gerunzii de tipul **callandito, corriendito** (în spaniola standard: *callando, corriendo*) care, prin ele însele, ajută la identificarea originii hispanoamericane a textului. În explicarea acestei trăsături morfosintactice trebuie luată în considerare însemnătatea afectivă a diminutivului și puterea acestuia de a modera, atenua actul de comunicare până la ultimele consecințe în exprimarea familală hispanoamericană. În acest sens, Ecuadorul este exemplul care duce la

⁸ María Vaquero de Ramírez, *op. cit.*, pp. 22–25; Cesar Hernández Alonso, *op. cit.*; pp. 138–140; Juan Antonio Frago García; Marian Franco Figueroa, *El español de América*, Servicio de Publicaciones de la Universidad, Cádiz, 2003, pp. 145–146.

⁹ María Vaquero de Ramírez, *op. cit.*, p. 34; Juan Antonio Frago García; Marian Franco Figueroa, *op. cit.*, pp. 135–136; Milagros Aleza Izquierdo; José María Enguita Utrilla, *op. cit.*, pp. 145–146; Azucena Palacios (coordinador), *El español en América. Contactos lingüísticos en Hispanoamérica*, Barcelona, Ariel letras, 2008, pp. 133–135.

¹⁰ María Vaquero de Ramírez, *op. cit.*, pp. 32–33; Azucena Palacios, (coordinador), *op. cit.*, pp. 65–66; Charles E. Kany, *op. cit.*, pp. 29–33; Juan Antonio Frago García; Marian Franco Figueroa, *op. cit.*, pp. 144–145.

extrem această tendință, diminutivul afectând toate cuvintele, mai puțin conectorii: **Solo he tenido dositos hijos** – *dos* (numeralul *doi*); **ahisito, detrasito está** – *ahí, detrás está* (acolo, în spate este). În Bolivia valoarea afectivă explică diminutivul la demonstrative (**estito, esito**–*esto, eso*–acesta, acela), la adverbe cu dublă eliziune vocalică –*aquí=aqu(i)cit(o)-s [aksíts]*; *donde=dondecito/-s [donsíts]*– uneori, diminutivul atenuează ordinele transformându-le în avertizări afective în zone orientală a țării –**¡Fueracito!**, **¡Ahoracito!** / Ieși afărucă!, Acumica!–, precum și modul de formare al diminutivului cu sufixul –**ng-o/-a** (în spaniola standard se folosesc sufixele *-ito/ita, -in/ina, -ico/ica, -uco/uca, -illo/illa*): **ratingo, boningo, serquinga, ahoringa**. În spaniola andină boliviană se observă și elidarea vocalei finale a diminutivelor la plural: *grandecitos* = **grandecits**, *muñequitas* = **muñequits**, *negritos* = **negrits**, *papelitos* = **papelits**. În ciuda variațiilor la formele de diminutiv, predominanța sufixului –**it**– pare a fi generală și se întâlnește în Chile, Peru, Venezuela, Argentina sau Mexic: **callandito, corriendito, alguito, apenitas, reciencito, yaíta, siemprecito**. Tot cu extindere amplă pe teritoriul Hispanoamericiei, este și fenomenul lexicalizării alomorfului –**ill**– ca în **armadillo** (mamifer), **naranjilla** (fructă asemănătoare portocalei), **frutilla** (căpșună). În timp ce, în alte teritorii are extindere considerabilă (Cuba, Columbia, America Centrală) alomorful –**ic**–, care se transformă în –**it**– la cuvintele a căror silabă finală începe cu litera **t**: **cartica** < *cartita*, **gatico** < *gatito*, **galletica** < *galletita*, pero hay también **cabecita** < *cabeza*, **carrito** < *carro*¹¹.

BIBLIOGRAPHY

1. Aleza Izquierdo, Milagros; Enguita Utrilla, José María; *El español de América: aproximación sincrónica*, Valencia, Tirant lo Blanch, 2002.
2. Bueso Fernández, Isabel; Moreno Cevallos, Nina; Vázquez Fernández, Ruth; Roberto Wingeyer, Hugo, *Diferencias de usos gramaticales entre español peninsular y español de América*, Editorial Edinumen, Madrid, 2007.
3. Frago García, Juan Antonio; Figueroa, Marian Franco, *El español de América*, Servicio de Publicaciones de la Universidad, Cádiz, 2003.
4. Granada, Germán de, *El español en tres mundos: retenciones y contactos lingüísticos en América y África*, Secretariado de Publicaciones Coja Salamanca y Soria, Universidad de Valladolid, 1991.
5. Hernández Alonso, Cesar (coordinador), *Historia y presente del español de América*, Editorial Junta de Castilla y León Pabecal, Valladolid, 1992.
6. Kany, Charles E., *Sintaxis hispanoamericana*, segunda reimpresión, Madrid, Gredos, versión española de Martín Blanco Álvarez, 1994.
7. Lipski, John M., *El español de América*, traducción de Silvia Iglesias Recuero, Ediciones Cátedra, Madrid, 1994.
8. Lope Blanch, Juan M., *Estudios sobre el español hablado en las principales ciudades de América*, Universidad Nacional Autónoma de México, México, 1977.
9. Palacios, Azucena (coordinador), *El español en América. Contactos lingüísticos en Hispanoamérica*, Barcelona, Ariel letras, 2008.
10. Vaquero de Ramírez, María, *El español de América I (Pronunciación) y II (Morfosintaxis y Léxico)*, Editorial Arco Libros, Madrid, 1998.

¹¹ María Vaquero de Ramírez, *op. cit.*, pp. 26–27; Azucena Palacios, (coordinador), *op. cit.*, pp. 36–40; Juan C. Zamora Munné; Jorge M. Guitart, *op. cit.*, pp. 125–130; José Joaquín Montes Giraldo, *op. cit.*, pág. 171; Juan M., Lope Blanch, *op. cit.*, pp. 16–20.

11. Zamora Munné, Juan C.; Guitart, Jorge M., *Dialectología hispanoamericana. Teoría, descripción, historia*, segunda edición revisada, Salamanca, Ediciones del Colegio de España, 1988.